

Inhoud

Het zwarte gat	11
Waterscheiding	16
Ségolène Royal: <i>La femme fatale</i>	19
Burger: Weggeschreven	25
Brandt en Schmidt: 'Een slechtlopende winkel'	35
Vondeling: Het verdomhoekje van Financiën	42
Blair en Brown: Bloedbroeders	53
Angela Merkel: <i>Das Mädchen</i>	61
Den Uyl: Het zwarte gat	69
Schröder en Lafontaine: De kleinzonen van Brandt	101
Lubbers en Brinkman: Gevecht tussen zondagskinderen	110
Margaret Thatcher: De IJzeren Dame	125
Kok gaat voor goud	135
PMF: Inspirator voor zijn generatie	158
Hans Wiegel: Altijd terug van weggeweest	169
Peres en Rabin: Haat en nijd	184
Dries van Agt: Politicus tegen heug en meug	195
Nicolas Sarkozy: <i>La rupture</i>	205
Hans van Mierlo: <i>The comeback kid</i>	217
De Clintons: Twee voor de prijs van een	229
De olifantenplaag	240
Persoonlijk nawoord	248
Geraadpleegde literatuur	257
Namenregister	265

Moshé bestijgt de berg Newó tegenover Jericho van waaruit de Eeuwige hem het beloofde land laat zien waar hij zelf niet mag komen. Hij sterft op bevel van de Eeuwige op 120-jarige leeftijd, nadat hij zijn handen had gelegd op Joshua, zijn opvolger.

DEWARIEM 34:1-9

Vlekkelozer kan een opvolging niet verlopen, maar volgens sommige exegeten is dat maar schijn. Zo schrijft Ramban (*Een Toracommentaar voor onze tijd*, p.193): 'Hoewel Mosjé Joshua voorbereidt op de opvolging en zijn leerling liefheeft, is de realiteit van het terug moeten treden als leider en van zijn aanstaande dood voor Mosjé moeilijk te aanvaarden. Hij heeft het volk veertig jaar geleid, alle beslissingen genomen, de wet uitgelegd, en lasteraars en vijanden bestreden; Mosjé moet gewend zijn geraakt aan de macht en de verantwoordelijkheid.' Deze op te moeten geven en dan nog op het moment suprême (aan de vooravond van het binnengaan van het beloofde land) valt hem zwaar.

Volgens Ramban zou hij God nog hebben gevraagd om hem te laten leven terwijl Joshua zijn autoriteit overneemt. Maar dan voelt hij gevoelens van jaloezie opkomen en zegt

hij: ‘Het is beter om te sterven dan om zoveel jaloezie te voelen.’

‘Dit rabbijnse verhaal over Mosjé laat zien,’ aldus de verteller, ‘dat terugtreden of met pensioen gaan niet gemakkelijk is. Het opgeven van autoriteit, macht, positie, status en functie is moeilijk, zelfs als je je opvolger hebt opgeleid. Naijver en jaloezie, verbijstering en wrok zijn de natuurlijke gevoelens die gepaard gaan met het verlies van een positie. Dat geldt ook voor vrees – vooral voor de vrees voor de onbekende toekomst, voor het einde van de carrière en de mogelijkheid van de aanstaande dood. Zullen anderen mij vergeten?’

HET ZWARTE GAT

Opvolgen en opgevolgd worden – het vormt een van de grootste pijnpunten in de politiek, op welke manier de overdracht van een positie zich ook voltrekt. De ‘ideale’ opvolging verloopt na een jarenlange, zorgvuldige voorbereiding schijnbaar vlekkeloos, met ieders instemming en in het best denkbare overleg. De opvolger heeft zich als tweede man ruimschoots kunnen inwerken. De vraag die dan nog overblijft is wannéér de overdracht plaats zal vinden. En dat moment kan alsnog tot veel onvoorziene ellende leiden. Als de kroonprins zich te vroeg warmloopt is hij al afgebrand voordat hij begonnen is. Manifesteert hij zich in een te laat stadium dan krijgt hij al gauw te maken met een imagoprobleem. ‘Hij mist het charisma van zijn voorganger,’ wordt er dan gezegd. Nog moeilijker wordt het als de voorganger geen aanstalten maakt om op te stappen. Omdat het nog niet opportuun is. Omdat hij nog lekker draait. Omdat zijn gedoodverfde opvolger er nog niet klaar voor is. Omdat bepaalde netelige zaken nog moeten worden afge-

handeld. Omdat de partij (of erger: het land) hem nog niet kan missen. Omdat hij, bewust of onbewust, bang is voor 'het zwarte gat': hoe zal hij zijn verdere leven inrichten? Zo kan die opvolging, die tot in de puntjes geregeld leek, toch nog een martelgang worden. Het momentum gaat voorbij. De polls, die tot voor kort zo gunstig waren, kelderen met de week.

Ingewikkelder zijn de situaties waarbij weinig of niets van tevoren is geregeld. De opvolgingskwestie wordt een concurrentieslag en of het spel nu netjes gespeeld wordt of niet, met veel onverkwikkelijk gedoe achter de schermen, doorgaans levert het een spijkerhard gevecht op waarbij geen middel wordt geschuwd. Explosies van haat en nijd zijn geen uitzondering. De inzet is continuïteit of juist niet. De partij moet linkser of meer naar rechts. Meer kleur, minder concessiebereid. Minder of meer ideologische veren. Of juist pragmatischer, moderner, vernieuwend. Meer oog voor de gewone kiezer, de straat op. Oog hebben voor het groeiend onbehagen, minder Haags. Openstaan voor de nieuwe tijdgeest, de nieuwe generatie. Daar komt bij dat in de mediademocratie, waarin personen belangrijker lijken dan partijen, beginselen, ideeën of visies, iedereen de twee-, drie- of vierstrijd op de voet kan volgen. In een debat kan elk woord, elk gebaar, elke oogopslag fataal zijn en één onliner is vaak bepalender dan drie doorwrochte betogen. Opiniepeilingen kunnen belangrijker zijn dan tien ledenvergaderingen.

Een interne partijstrijd kan helser zijn dan de strijd tussen partijen. Er staat ook erg veel op het spel. Het leiderschap van een partij is in onze personendemocratie zo'n beetje de machtigste positie die er te vergeven is, en *the winner takes it all*. Eenmaal gekozen is hij of zij het die voor

meerdere jaren de dienst uitmaakt. De gelederen sluiten zich, het debat verstomt, de rest verbleekt. Totdat een nieuwe opvolgingsstrijd zich aandient. De verliezers likken hun wonden en houden zich wijselijk stil. Als ze dat niet doen en zich op gezette tijden als ‘oudgedienden’ in het debat mengen, kunnen ze er staat op maken dat ze met pek en veren overladen zullen worden. Wat verbeelden ze zich wel? Who do they think they were? Ook de voorganger, hoezeer in zijn tijd ook op handen gedragen en hoe groots zijn afscheid ook was, is in dit opzicht een verliezer, zelfs als zijn voorkeurskandidaat de winnaar is. Want de nieuwe tijden zullen altijd beter zijn. De nieuwe leiders zullen zich ervoor hoeden dezelfde fouten te maken als hun voorgangers, die met lede ogen moeten toezien hoe het verleden (hun verleden, maar wie maalt er nog om geschiedenis) op de schroot hoop gaat. De ergste beschuldigingen blijven zonder tegenspraak. Toen de Berlijnse Muur viel triomfeerde ‘het gelijk van rechts’ en leek het wel of de sociaaldemocraten van weleer gemene zaak hadden gemaakt met de Oostblokregimes. Toen de copiloten van Osama Bin Laden de Twin Towers binnenvlogen was elke burgemeester die ooit een kopje thee in een moskee had gedronken een naïeve multiculti. Niemand nam de verdediging ter hand. Er werd botweg een streep gehaald door het verleden. En de voorganger staat machteloos, want elk woord valt verkeerd. Zijn tijd is geweest. Het vergaat hem als de toenmalige dissidenten in De Tocquevilles *Démocratie en Amérique*: ‘In dit land worden dissidenten niet in de gevangenis gestopt. Ze worden domweg doodgezwegen.’

Bestaat het zwarte gat eigenlijk wel? Natuurlijk niet. In het ergste geval is er altijd nog een lezingencircuit. Maar de angst ervoor is een zeer actieve raadgever. In de jaren zestig

voorspelde ik in een artikel over de moderne televisiedemocratie dat de houdbaarheidsdatum van politici steeds korter zou worden. Er zou een generatie van wegwerppolitici ontstaan.

Zoals dat met veel voorspellingen gebeurt is ook deze maar zeer ten dele uitgekomen. Ik heb in mijn vijfenveertigjarige loopbaan talloze veelbelovende politici zien komen en al snel weer gaan, maar blijvers waren er toch ook. Mensen van formaat (zoals Den Uyl, Lubbers, Van Agt, Wiegel en Kok) waren allesbehalve eendagsvliegen. In de landen om ons heen hebben kopstukken als Brandt, Kohl, Thatcher, Mitterrand, Blair en anderen meerdere termijnen volgemaakt. De genadeloosheid van het medium televisie heeft op de keper beschouwd een tegengesteld effect. Terwijl de groten zich als kijkcijferkanonnen een vaste plaats verwerven, als meubelstukken in onze huiskamers, moeten de duizenden politici die zelden in beeld komen sneller dan ze zelf voorzagen alweer het veld ruimen. Wat bovendrijft blijft.

Maar een lang leven in de politiek maakt nog niet gelukkig. Er zijn weinig voorbeelden bekend van kopstukken die een politiek zachte dood gestorven zijn. Hoe langer men zit, hoe moeilijker het valt om afscheid te nemen. Margaret Thatcher kan tot op de dag van vandaag niet verkroppen dat ze ooit door de 'nitwit' Major is weggezet. Helmut Kohl was gedurende lange tijd niet *on speaking terms* met 'het meisje' Merkel, terwijl François Mitterrand in zijn nadagen, na tweemaal een zevenjarige ambtstermijn, emmers Vichyvitriool over zich kreeg uitgestort.

Met onze vaderlandse helden is wat zachtzinniger omgesprongen, maar ook bij ons is niemand zonder kleerscheuren vertrokken, hoe glanzend de staat van dienst ook was.

Joop den Uyl, twintig jaar de onbetwiste leider van de PvdA, moest zich een vicepremierschap laten welgevalen onder zijn grote rivaal, Dries van Agt, en kreeg het op onverkwikkelijke wijze aan de stok met zijn elkaar de tent uit vechtende kroonprinsen. Ruud Lubbers, de langst zittende premier van Nederland, kreeg het op de valreep te kwaad met zijn gedoodverfde opvolger Elco Brinkman en nam 'ontluisierend' afscheid. Wim Kok, die toch twaalf jaar lang eerst als vicepremier onder Lubbers (toen een wao-crisis hem bijna fataal werd) en daarna als premier van twee paarse kabinetten een onberispelijke staat van dienst had opgebouwd, vertrok onder dramatische omstandigheden. Hij had weliswaar tijdig zijn vertrek aangekondigd, maar op de valreep werd hij toch nog meegesleurd in een draaikolk van ontluisterende gebeurtenissen.

Het zwarte gat. Er lijkt geen politicus, hoe succesvol ook, die er niet in meegezogen wordt. Afscheid nemen van de macht doet pijn. Met lede ogen en met gesnoerde mond moet hij toezien hoe het politieke leven voortgaat en hoe een nieuwe generatie zout strooit in de wonden van het (nabije) verleden. Het lijkt een wet van Meden en Perzen: opvolgers maken, als het even kan, korte metten met het erfgoed van hun voorgangers.

WATERSCHEIDING

Een waterscheiding, noemde Elco Brinkman het nieuwe CDA-programa tijdens zijn eerste persconferentie als lijsttrekker van het CDA. Ik had op dat moment een afspraak met de premier (wat in mijn burgemeesterstijd veelvuldig voorkwam) en had onderweg naar Den Haag ademloos geluisterd. ‘Heb je dat gehoord?’ vroeg ik toen ik het Torentje binnenstapte. ‘Een waterscheiding! Dat betekent een radicale breuk met het verleden. Een radicale breuk met jou dus. Daar zul je niet blij mee zijn.’

Lubbers sprong, als door een adder gebeten, op, greep de telefoon en vroeg om de teksten die waren uitgesproken. Ons onderhoud duurde maar kort en op de terugweg hoorde ik op de radio al de eerste, boze reacties van de premier. Zoals bekend zou het tussen die twee niet meer goed komen.

Toch is het niet ongebruikelijk dat opvolgers zich afzetten tegen hun voorgangers. Het beroemdste voorbeeld is Tony Blair die, omringd door adviseurs, ‘*New Labour*’ op ta-

fel legde, een nieuw concept voor de sociaaldemocratie in Engeland. Zich baserend op *De derde weg* van socioloog Anthony Giddens, maakte hij een onderscheid tussen 'the old left' en 'het nieuwe Labour' (het woord links was uit de gratie), waarbij een reeks heilige koeien uit een vervlogen periode op stal werd gezet, zoals een sterke rol van de overheid, een keynesiaans uitgavenbeleid, een sterk gelijkheidsdenken en een allesomvattende verzorgingsstaat.

Zo'n cesuur met het verleden komt in de beste families voor. Zelfs Al Gore, toch als vicepresident op en top een telg uit de populaire Clintonclan, nam als presidentskandidaat afstand van zijn voorganger, wat hem overigens (vooral ook volgens Clinton zelf) de kop heeft gekost. Een handvol (ongetelde) stemmen in Florida: *too close to call...*

Schoonschipoperaties zijn doodgewoon in de politiek. Wim Kok deed het met de ideologische veren van Joop den Uyl, al berust dat op een misverstand: Joop den Uyl had zélf altijd al een broertje dood aan elke vorm van ideologische rimram en sprak liever over een samenhangende maatschappijvisie. Maar ook die raakte zoek.

Ook buiten de politiek zien we dit verschijnsel. In het bedrijfsleven is het bij de aflossing van de wacht de gewoonste zaak van de wereld om de voorganger(s) tot de grond toe af te branden. Wie herinnert zich niet de operatie Centurion van Philipsgigant Jan Timmer, waarbij hij met veel kabaal een voorganger als Wisse Dekker als een baksteen liet vallen, om vervolgens zelf op soortgelijke wijze onderuit te worden gehaald toen Cor Boonstra het stokje overnam. Ook zijn beleid werd weer met de grond gelijk gemaakt toen zijn opvolger Gerard Kleisterlee bij zijn aantreden bekendmaakte dat Philips zich in zwaar weer bevond en dat ingrijpende saneringen onvermijdelijk waren. Vadermoord is in het bedrijfsleven doodgewoon.

Over hoe nieuwe managers met oud beleid moeten omgaan, bestaat zelfs uitgebreide literatuur. Eén ding staat daarin voorop: de dagkoersen van morgen (*the psychodynamics of leadership transition*). Bij nieuw beleid is er ‘*no drive to keep memory alive*’, schrijft Manfred Kets de Vries, een bekend auteur op dit gebied. Veel opvolgers herschrijven de geschiedenis, ook in de politiek.